

Türk Fıkralarında Halk Hekimliği Unsurları

Anecdote of Turkish Folk Medicine Paragraphs

Yrd. Doç.Dr. Fahri DAĞI *

Özet :

Batılılardan alınan ve onların *anecdote/aneddot* dediği fıkra türüne Türkler bazen *latife*, bazen de *nükte* gibi adlar vermişlerdir.

Türk anlatı geleneğinin önemli türlerinden bir olan fıkralar, diğer halk anlatıları gibi içinde birçok halk bilimi unsurunu barındırmaktadır. Halk hekimliği de bunlardan biridir. Din, büyü, akıl ve tecrübeler yoluyla elde edilen bilgiler halk hekimliğinin temelini oluşturur. Fıkralarda ayrıntılı olmasa da halk hekimliğinin izleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk hekimliği, fıkra, sağaltma.

Abstract

Turks call *anecdote* – called by western people- *pleasantry* and sometimes *wit*.

Anecdotes which are the important type of the tradition of Turkish narrative includes a lot of folklore elements like other community story. Folk medicine is one of them. Informations acquired through religion, sorcery, wisdom and experiences are basis for folk medicine. Traces of folk medicine can be seen in anecdotes even though they are not detailed.

Key Words: Folk Medicine, anecdote, cure.

Giriş

Anlatanı ve dinleyeni eğlendirerek rahatlatan fıkralar, bu özelliğiyle başlı başına bir sağaltma unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde olduğu gibi eski zamanlarda da insanlar içine düştükleri sıkıntılı anlarda psikolojik olarak rahatlamak için fıkra anlatmışlardır. Nareddin Hoca, Bektaşî, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Temel, Konyalı Tayyip Ağa, Elazığlı İbik Dayı gibi şahsiyetler etrafında oluşan bu nükteli anlatılar psikolojik sağaltmanın en güzel örnekleri olarak gösterilebilir.

* Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi, fahridagi@gmail.com,

Fıkra türü diğer halk anlatılarından farklı olarak çok kısa anlatılardır. Bu metinlerin kısa ve eğlenceye yönelik olması, bunun yanında diğer türlere göre oldukça yeni teşekkül etmesi sebebiyle fıkralarda halk bilimi unsurları oldukça azdır. İncelenen binlerce fıkra metninde çok az sayıda halk hekimliği unsuru tespit edilmiştir.

Halk hekimliği, çok eski çağlardan günümüze kadar ulaşan ve zaman içerisinde gelişerek günümüzde de halen halk arasında varlığını sürdüren, halkın kendi olanaklarıyla hastalıklara karşı geliştirdiği sağaltma pratikleridir. Pertev Naili Boratav, halk hekimliğini; *“Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz”* şeklinde tanımlamaktadır (Boratav 1984: 122). Boratav, bu tanıma ek olarak hastalık kavramının da daha geniş bir anlamda düşünülmesi gerektiğini vurgulamakta, hastalık kavramından sadece insanın sağlık durumundan kaynaklanan aksaklıkların değil kısırlıktan nazara, tabiat dışı varlıkların sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar her türlü bozuklukları anlamak gerektiğini belirtmektedir (Boratav 1984: 123).

Eski çağlarda insanlar, hastalıkların kaynağını bilemedikleri için Tanrı emirlerine uyulmadığında kutun uzaklaşması, kötü ruhlar, yetersiz beslenme, yasakların çiğnenmesi, savaşlar, ay ve güneş tutulmaları, yıldızlar, fırtınalar ve şimşek çakması gibi doğa olayları, büyü ve büyücüler, devler, cadılar gibi varlıklar ve durumların hastalık sebebi olduğuna inanmışlardır. Hastalıkları sağaltmada ise kaybolan Tanrı kutunu geri alma, ruhlarla iyi geçinme, büyü gibi yöntemlerle bitkisel hayvansal, madensel ilaçları kullanan “kam”, “emci”, “otacı”, “efsuncu”, “sınıkçı” gibi adlar alan kişiler halk hekimliği vazifesini yürütür. Atalar kültürünün devamı olan yatırlara müracaat ederek şifa arama günümüzde de devam etmektedir (Acıpayamlı 1969: 1; Başar 1972: 10; Bayat 1989: 61; Şar 1989: 219-223; Polat 1995: 1, Araz 1995; Roux 1998: 203; Eliade 1999: 247; Artun 2009: 202; Atnur 2010: 55; Dağı 2013: 3).

İnsanoğlu ruh dünyasında sevinme, mutlu olma, üzülme gibi birçok duygu barındırır. *“Size bir fıkra anlatayım mı?”* dediğiniz anda dahi insanların yüzleri gülmeye başlar. Gülme eylemi insanları genellikle rahatlatan bir durumdur. *“Birçok bilim adamına göre, gülme, insanın ruh sağlığını dengeler ve iyimser olmasını sağlar.”* (Bayraktar 2010: 2). İnsanlar fıkralardaki komik ve eğlendirici unsurlar sayesinde gülerler. Gülen insan ise enerjik ve pozitif olur. Ayrıca gülen insanlar stresten kurtulur ve rahatlar.

Türk fıkralarında halk hekimliği üzerine ilk ve tek çalışma Fahri Dağı'nın hazırladığı *Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma* adlı doktora tezidir. Çalışmada Türk fıkralarında halk hekimliği üç ana başlık altında sınıflandırmaktadır:

- “1. Sağaltıcılar
2. Sağaltma Yöntem ve Teknikleri
- Beddua Ederek Yapılan Sağaltma
- Hayvansal Ürünlerle Yapılan Sağaltma*

Psikolojik Sağaltma Yöntemleri
Dinî-Büyülü Yöntemlerle Sağaltma
Yatırlara Müracaat Ederek Yapılan Sağaltma
Rüyada Yapılan Sağaltma
Pirler Tarafından Yapılan Sağaltma
İlaçla Yapılan Sağaltma
Perhiz Yaparak Sağaltma
Bitkilerle Yapılan Sağaltma
İçeceklerle Yapılan Sağaltma
Hastanın Kötü Ruhlardan Korkutulmasıyla Yapılan Sağaltma
Gök Cisimleriyle Yapılan Sağaltma
Dağlama Yöntemiyle Yapılan Sağaltma
Kanamanın Durdurulması
 Sağaltıcı Nesnelere
 Büyülü Nesnelere
Günlük Hayatta Kullanılan Nesnelere” (Dağı 2013: 279-302).
 Dağı'nın bu sınıflandırması bu makalede esas alınacaktır.

I. SAĞALTICILAR

Türk fıkralarında hastalıkların sağaltılması için müracaat edilenlerin başında *kutlu* kişiler gelmektedir. Aslında bu kişiler eski *kamlar* olmalıdır. Zamanla kamların toplum içindeki vazifeleri azalmış ve sağaltma fonksiyonları gizlenmiştir. Yine de Türk fıkralarında halk, başta Bektaşî dedeleri, şeyhler, imamlar ve Nasrettin Hoca gibi toplum tarafından sevilen, dinî kimlikleri ön plana çıkmış kişileri sağaltıcı olarak telakki etmektedir. Ayrıca veli yatırları da fıkralarda sağaltıcı olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu da atalar kültürünün günümüze yansımadır (Dağı 2013: 281).

2. SAĞALTMA YÖNTEMLERİ VE TEKNİKLERİ

Türk fıkralarında hastalıkların tedavisinde değişik pratikler uygulanmaktadır. İncelenen fıkralarda sağaltmayla ilgili olarak uygulanan yöntem ve teknikler 15 başlık altında toplanmıştır:

2.1. Beddua Ederek Yapılan Sağaltma

Dua ile tedavi Türk halk anlatılarında en sık rastlanan tedavi motiflerinden biridir. Fıkralar, toplumun aksayan yönlerini mizahî bir unsurla anlatırlar. Zıt-

lıklardan yararlanan fıkralarda sağaltma duayla değil de bedduaıyla gerçekleşir. Özellikle Bektaşî fıkralarında bu motif çok sık görülmektedir. Bektaşî, fıkralarda toplumun aksayan yönlerini gözler önüne sermeye çalışan bir tiptir.

Dursun Yıldırım'ın hazırladığı “*Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*” adlı çalışmada yer alan “*Dediklerimin Aksini Yapıyordu*” fıkrasında Bektaşî, hasta olan çocuğu beddua ederek iyileştirir. Zira o günlerde araları açık olduğundan Allah, Bektaşî'nin söylediklerinin tersini yapmaktadır (Yıldırım 1999: 77-78).

Aynı motif Nasreddin Hoca fıkralarında da görmektedir. Nasreddin Hoca'ya gelen kadın hasta yatan evladı için dua ister. Hoca:

“*Hak-ta'âlâ şifâ vermesün! Başını hastalık yadığından kaldırmasan!*” diyerek beddua eder. Kadının kendisine kızması sonucunda Hoca başına gelen bir olayı naklederek:

“*Şimdiki zamânda du'âlar 'aksiyile kabul oluyor.*” der. Neticede çocuk iyileşerek sağlığına kavuşur (Boratav 2007: 211-212).

İncelenen Türk fıkralarında duayla yapılan sağaltmaya rastlanmamıştır. Bunun sebebi fıkraların zıtlıklardan yararlanarak güldürme unsurunu ön plana çıkarmalarıdır. Diğer anlatılarda olduğu gibi dua ile sağaltma olsaydı insanlar güldürülemezdi. Şifanın beddua ile gerçekleşmesi fıkraların yapısına uygun bir durumdur.

2.2. Hayvansal Ürünlerle Yapılan Sağaltma

Türk toplumunun hayatında hayvanlar önemli bir yer tutar. Türkler hayvanlara kutsiyet atfetmiş ve saygı duymuştur. Türk devletlerinin bayraklarında kurt, kartal gibi sembollerin bulunması bunun en güzel örneğidir. Türkler, zor durumda kaldıklarında onlara ya bir bozkurt ortaya çıkararak yardım etmiş ya da kahramanın en yakın dostu olan at, yardıma koşmuştur. Türk kahramanlarına Oğuz Kağan, Basat, Boğaç Han, Alpaslan, Tuğrul, Sungur gibi doğadaki en güçlü varlıkların adlarının konulması tesadüf değildir. Tabiatla mücadele eden göçebe Türklerin bu isimleri almalarında doğaya hâkim olma arzusu açıkça görülmektedir (Dağı 2013: 82).

Türk tababetinde tiksinti hissi uyandıracak hayvanlar hastalığın tedavisinde önemli rol oynar. Ata veya başka bir hayvana ait dışkı, sidik, kan veya sütle sağaltılma yoluna gidilmesi de yine eski Türk tababetinin yaygın unsurlarındandır (Roux 2005: 165-166).

Fıkralar yapılarına uygun olarak gülmece unsurunu ön plana çıkaracak şekilde teşekkül eder. “*Allahın İşine Karışmam*” fıkrasında Bektaşî hamamda gördüğü hamam böceklerinin yaratılmasını gereksiz bularak Allah'ın ilmini ve yaratma gücünü sorgulamaya cüret eder. O günden sonra vücudunda hâsıl olan çıbanları nereye müracaat etse sağaltamaz. En sonunda bir arkadaşının verdiği ilaç tarifini uygulayarak rahatsızlığından kurtulur. Bu ilacın hamam böceğinin havanda dövülmesi

ile elde edildiğini gören Bektaşî, bir daha Allah'ın işine karışmamaya karar verir (Yıldırım 1999: 88-90).

Başka bir fıkrada ise hamsinin cinsel gücü arttırıcı özelliği kısa, öz ve mizahî bir üslupla anlatılır. Temel, Cemal'den hamsinin faydaları arasında erkeklik gücünü artırmanın da yer aldığını öğrenir. Bunun üzerine verdiği cevap arkadaşının verdiği bilgiyi mizahî bir biçimde teyit eder:

“O gadar da değil Cemalcuğum! Daha dün akşam on hamsi yemişum. Ancak altısınun faydasını gördüm.” (Gökşen 2003: 360).

Aslında bu fıkrada toplum içinde konuşulması pek hoş karşılanmayan bir konunun ince bir zekâ ve mizah unsuruyla hoş bir şekilde anlatıldığını görmekteyiz. Balık ve balık ürünlerinin vücuttaki çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde kullanılabileceğini modern tıp otaya koymuştur.

2.3. Psikolojik Sağaltma Yöntemleri

Günümüzün en önemli rahatsızlıklarından biri hiç şüphesiz stres ve buna bağlı rahatsızlıklardır. Çağımız insanı, bu sıkıntılardan kurtulmak için çeşitli tedavi şekillerine müracaat etmektedir. Bugün bu sıkıntılardan kurtulmak için insanlara, uzmanlar tarafından tatile çıkmaları ve eğlence yerlerinde vakit geçirmeleri gibi tavsiyeler verilmektedir. Fıkraların en önemli özelliklerinden biri de günlük yaşamın getirdiği sıkıntıları unutturmasıdır. Fıkralar bu özellikleriyle zaten psikolojik rahatlama araçlarından biridir. Erol Güngör, Freud'un görüşlerinden hareketle fıkralardaki olay örgüsün sürpriz bir şekilde sonuçlanması neticesinde insan zihninde ani bir boşalmanın olduğunu söyler (Güngör 1999: 26-27). Bu ani zihinsel boşalma insanın içinde bulunduğu depresif durumdan çıkmasına vesile olmaktadır.

Saim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanan “*Nasreddin Hoca*” adlı çalışmada yer alan “*Hekimlik Nedir?*” adlı fıkrada Hoca'nın yüzyıllar önce verdiği cevap günümüz insanının en büyük sıkıntısı olan stresten kurtulmanın yolunu veciz bir ifade etmektedir:

“Nasreddin Hoca'ya sormuşlar:

'Hekimlik nedir?'

O da en güzel cevabı vermiş:

'Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin derin.'” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 172).

“*Seninle de Konuşulmuyor ki*” adlı fıkrada insanların psikolojik sıkıntılarını yakınları ile paylaştıkça rahatlayacakları güzel bir şekilde anlatılmaktadır. Hoca, hanımı ile komşusu hakkında sohbet etmeye başlar. Ancak her cümlesinin sonunda hanımı onun bir hatasını bulur. Morali bozulan hoca, karısıyla sohbet etmekten vazgeçerek:

“Yahu hamım, iki söz edelim dedik, burnumdan getirdin. Seninle de konuşulmuyor ki!” deyiverir.” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 145).

İnsanların en büyük psikolojik rahatsızlıklarından biri de uykusuzluktur. Bu sebepten hekimlere müracaat eden hastalara yapılan tavsiyelerden biri de kitap okumalarıdır. Nasreddin Hoca, kitap okumanın uykusuzluğa iyi geldiğini yüz yıllar öncesinde gözlemlerinden elde ettiği tecrübelerine dayanarak söylemektedir. Fıkırada, Nasreddin Hoca'nın hanımı, çocuğu uyutamayıp perişan bir halde ondan yardım ister. Kadın, Hoca'nın çocuğu dualarla uyutmasını beklerken eline bir kitap tutuşturulmasına sinirlenir ve hiddetle çıkışır. Hoca karısının hiddetlenmesini gereksiz bularak:

‘Hah, şöyle! Peşin sebebini anla, sonra fikrini söyle. Bu Kudûrî kitabıdır. Her ne zamân câmi’de derse başlarsam bizim mollalar başlarlar uyuklamağa; hattâ bazıları da horlayup sayıklamağa. Bit-tabî, akli başında, hayrını, menfa’atını bilir, saçlı sakallı, kocaman kocaman adamlara sihir gibi te’sir eden bir kitâb mini mini çocuğu afyon gibi sızdıracak.’ der. Kadın nâcâr kalmakla dediği gibi yapar. Hakikaten Hoca'nın berekât-ı enfâsiyle çocuk da derhâl uyur.” (Boratav 2007: 300-301).

Psikiyatrist Prof. Dr. Sunar Birsöz, bazı psikolojik rahatsızlıkların bilinçli ya da bilinçsiz olarak uykusuzluğa neden olacağını şu şekilde belirtir:

“Depresyon, şizofreni ve mani-depresif durumlarda uyku eylemi çok zor gerçekleştirilir. Bu tür durumlarda ilaç ya da psikoterapi ile tedavi uygulanması gerekir. Bazı psikolojik rahatsızlıkları insan fark etmeyebilir ve bu durum gerilim yarattığı için uyku işlemini gerçekleştirmez. Bu durumlarda bir psikologa görünmek sağlıklı bir yaşam için iyi olur.”(<http://www.sagliksiteneiz.com/uykusuzlugun-nedenleri-ve-tedavisi.html>).

Uzmanlar, uyku sorunu çeken insanlara yatakta boş boş beklemek yerine kitap okumalarını tavsiye etmektedirler. İnsan kitap okumaya başlayınca uykusunun gelmesi büyük ihtimalle zihnin uyarılması ile ilgili olmalıdır. Çünkü bir şeyle uğraşmayan insanın zihni, bir takım takıntılarla meşgul olacaktır. Bir düşünceden başka bir düşünceye atlayarak çalışan zihin, uykusuzluğa sebep olmaktadır. Kitap okumaya başlayan insan ise günlük hayatın getirdiği stresi unutacaktır. Bu sayede uyuma fonksiyonu daha hızlı gerçekleşecektir (Dağı 2013: 288).

2.4. Dinî-Büyülü Yöntemlerle Sağaltma

Türk tababetinde muska ve efsunun önemli bir yeri vardır. Türkler, çok eski çağlardan beri hayvan organlarını muska amaçlı kullanmışlar ve üzerlerinde taşımışlardır (Roux 2005: 163). Günümüzde hem insanlara hem de hayvanlara muska yazılmakta ve bu muskalar ister insan olsun ister hayvan üzerlerinde taşınmaktadır. Bugün bilinmektedir ki bu muskalar insanları psikolojik olarak rahatlatmaktadır. “Gani Baba'nın Muskası” adlı fıkrada Gani Baba, ağanın hastalanan köpeğine içinde dinî unsurlar olmayan bir muska hazırlar. Bu muska köpeğin boynuna ta-

kılınca köpek iyileşir (Yıldırım 1999: 111-114). Muskanın sağaltma gücüne sahip olduğuna halk tarafından inanılmaktadır. Bu fıkranın, efsane olarak anlatılan varyantları da vardır.

2.5. Yatırlara Müracaat Ederek Yapılan Sağaltma

Türk tababetinde kutlu kişilerin yatırlarının tedavi amaçlı ziyaret edildiği ve bu uygulamanın Türk dünyasında oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Dağı 2013: 292).

Türk düşünce ve güldürü sanatının büyük ustası Nasrettin Hoca öldükten sonra da şifa dağıtmaya devam etmektedir. Nasrettin Hoca'nın mezarından alınan toprağın "kuru ağrı" olarak bilinen göz ağrısına ve sıtma hastalığına iyi geldiği söylenmektedir (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 54).

Türbeler sadece insan tedavisi için ziyaret edilmemekte hayvan hastalıkları için de türbe ziyareti yapılmaktadır. "Lâfi Kuyruğundan Anlıyorsun!" adlı bir Bektaşî fıkrasında türbe ziyaretiyle huysuz şahinine şifa arayan Bektaşî'nin her zaman olduğu gibi işinin ters gitmesi nükteli bir şekilde anlatılmaktadır. Türbeyi ziyaret ettikten sonra huysuz da olsa tek şahinini yitiren Bektaşî, şahinin başını sandukaya fırlatarak der:

"A iki gözüm, devletlim! Çok büyük zatsın amma, ne yapayım ki lâfi kuyruğundan anlıyorsun!" (Yıldırım 1999: 115).

2.6. Rüyada Yapılan Sağaltma

Kamlığa ve günümüzde âşıklığa geçişin en önemli motiflerinden biri rüya motifidir (Günay 2008: 129). Rüyanın Türk halk anlatılarında, Dede Korkut Hikâyeleri başta olmak üzere, geleceği görmek, âşık olmak, haber vermek ve tedavi etmek gibi fonksiyonları vardır. "Keramet Derim!" adlı Bektaşî fıkrasında buna güzel bir örnek vardır. Fıkroda yobazın biri, Bektaşî'ye rüyasında şeyhini gördükten sonra iyileştiğini anlatır. Rüya hakkında fikri sorulan Bektaşî rüyadaki şeyhin hasta olan yobaza "Kalk yâ pezevenk!" şeklindeki seslenişini işaretle şu cevabı verir:

"Ne olacak kerâmet, derim." (Yıldırım 1999: 119).

2.7. Pirlar Tarafından Yapılan Sağaltma

Kamlığın günümüzde Anadolu'da ve diğer Türk yurtlarında derviş, pir, veli tipiyle devam ettiği bilinmektedir. Bu tipler günümüzde de hekimlik vazifelerini sürdürmektedirler.

"Bir Karga Başı İçin Toplananlar Bir Osurukla Dağılırlar" adlı Bektaşî fıkrasında, bir pirin ölen bir kuşu dirilttiğini görmekteyiz. Fıkroda, Hüseyin Baba, çocukların çekiştirmesi sonucu başı kopan kargayı vücudunu ve başını bir araya

getirmek suretiyle dirildir. Bu kerameti dilden dile dolaşan babanın şöhreti yayılır ve tekkesine namaz kılmak için gelenlerin sayısında ciddî bir artış olur. Cemaatle namaz kılarken babanın yellenmesi sonucu herkes dağılır. Selam verdiğiğinde arkasında müezzinden başka kimseyi göremeyen Hüseyin Baba şu nükteli sözlerle durumu açıklar:

“Bir karga başı için toplananlar, bir osurukla dağılırlar.” (Yıldırım 1999: 119).

2.8. İlaçla Yapılan Sağaltma

Türklerin, Uygurlardan itibaren çeşitli bitkilerden ve madenlerden yapılmış ilaçlar kullandığını bilinmektedir (Şen 2007: 198). Nasrettin Hoca, yaşadığı çağın önde gelen düşünce adamlarından biridir. “*Nasreddin Hoca halk nazarında keramet ehlidir. Bilhassa hastaları iyi eden nefesine; yüklemekten halkı menedemez.*” (Gölpınarlı 1993: 18-19).

“*Köylünün biri, uyuz geçisini Hoca’ya getirmiş, ‘nefesin keskindir, bir okuyuver Hocam’ demiş. Hoca, ‘nefesim keskindir amma katransız tesir etmez. Ben nefes edeyim, sen de nefesime biraz katran ekle, geçiye sür.’ demiş.*” (Gölpınarlı 1993: 30).

Mahalli fıkra tiplerinden biri olan İbik Dayı, Elazığ’da, ishal olan hayvanları “gılgıl” adlı ilaçla tedavi etmektedir (Sakaoğlu 1992: 98).

“İlaç” adlı Bektaşî fıkrasında bir imam tarafından yapılan ilaç, egzama hastalığına iyi gelir. Bu imam, büyük ihtimalle ocaklı kişidir ve yaptığı ilaçla hastaları tedavi etmektedir (Yıldırım 1999: 141).

Rukiye Akçar tarafından hazırlanan İki Osmanlı Nüktedanının (Bekri Mustafa-İncili Çavuş) Fıkraları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma adlı doktora çalışmasında yer alan ‘*Uyuz İlacı*’ adlı fıkrada, İncili Çavuş’un yaptığı ilaç, uyuz hastalığına yakalananları iyileştirir (Akçar 2010: 283). Bu emsalde fıkraları çoğaltmak mümkündür.

2.9. Perhiz Yaparak Sağaltma

Bugün artık çok iyi bilinmektedir ki tuz ve tuzlu yiyecekler sağlık açısından oldukça zararlıdır. Hatta Sağlık Bakanlığı lokantalarda tuz kullanımını sınırlandırarak tuzlukları kaldırmak üzere harekete geçmiştir. Nasrettin Hoca’mız tuzun zararlarını yüzyıllar öncesinden fark etmiş ve bizlere de bu konuda nükteli bir öğüt vermeyi ihmal etmemiştir. “*Tuzun Sayesinde Aklımız Denk Oldu*” adlı fıkrada Hoca, gittiği davette yemeklere haddinden fazla tuz atınca etrafındakiler tarafından uyarılır:

“*Hocam, yemeklere çok tuz atma, aklı geriletir.*”

Nasreddin Hoca, çevresindekilere şu cevabı verir:

“*Efendi efendi, tuz yemesem benim aklım herkesin aklıyla nasıl denk olabilir?’ der.*” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 177).

2.10. Bitkilerle Yapılan Sağaltma

Tarihin eski dönemlerinden itibaren Türkler otlarla ve bitkilerle yaptıkları ilaçları sağaltma amaçlı kullanmışlardır. “Eski Ağıza Yeni Taam” adlı Bektaşî fıkrasında domatesin nasır tedavisinde kullanıldığını görmekteyiz. Bektaşî'nin biri doktora giderek ayağındaki nasırdan şikâyet eder. Hastanın haline acıyan doktor, kendi evine aldığı turfanda domateslerden birkaçını kesip ayağına bağlaması için ona uzatır. Bektaşî bedavadan gelen turfanda domatesleri ayağına bağlamak yerine meze yapıp afiyetle yemeye karar verir (Yıldırım 1999: 197).

“Yararlı” adlı Temel fıkrasında ise havucun gözlere iyi geldiği nükteli bir şekilde anlatılmaktadır (Gökşen 2003: 393).

2.11. İçeceklerle Yapılan Sağaltma

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de meyvelerden yapılan şıralar sağaltma amaçlı kullanılmaktadır. Bugün özellikle dâhiliye uzmanları kolesterol ve karaciğer yağlanmalarında elma sirkesinin kullanılmasını tavsiye etmektedirler. Nasrettin Hoca'ya bağlanarak anlatılan fıkrada bir kimse bir “maraza” yakalanarak hekime gider ve hastalığının çaresinin yedi yıllık sirke olduğunu öğrenir (Boratav 2007: 227).

2.12. Kötü Ruhlardan Korkutma

Türk inanç siteminde kötü ruhlardan kurtulmak için erkek kamların kadın kıyafeti giyerek ayın yaptıkları bilinmektedir (Bayat 2006: 108). Nasrettin Hoca ölüm döşegindeyken hanımının süslenmesini, yeni elbiselerini giymesini ister. Meramı Azrail'i kandırarak kendi canı yerine eşinin canını almasını sağlamaktır (Gölpinarlı 1993: 35).

2.13. Gök Cisimleriyle Yapılan Sağaltma

Günümüz teknolojisi ve tıbbi, güneşin faydalarını saymakla bitirememektedir. Gelişmiş ülkelerin vatandaşları özellikle tatillerini bol güneşli tatil beldelerinde geçirmektedir. Günümüzden 700 yıl önce yaşamış olan Nasrettin Hoca'nın insanlara içine güneş ışığı giren evler yapmalarını tavsiye etmesi manidardır. Fıkrada Hoca, evinin güneş görmemesinden yakınan kişiye evini güneş gören tarlasına nakletmesini tavsiye eder (Boratav 2007: 330).

2.14. Dağlama Yöntemiyle Yapılan Sağaltma

Türkler, MÖ 5. yüzyıldan itibaren dağlamaya bedeni güçlendirmek, hastalıkları tedavi etmek ve hayvanları tanımak amacıyla müracaat etmişlerdir (Durmuş

2012: 114-119). Divânü Lûgati't Türk'te bu kelimeye "tağ" ve "tağlamak" şeklinde rastlanılmaktadır. "Tağladı:Ol atın tağladı: O, atını dağladı" şeklinde yer almaktadır. Attan başka hayvan dağlanırsa da aynı şekilde hastalığın iyileştiği ifade edilmektedir (DLT 2006/III: 294). "Tağlattı" tabiri de bulunmaktadır. "Ol atın tağlattı: O, atını dağlattı" denilmektedir. Hatta Farslıların bu kelimeyi Türklerden alarak "dağ" diye kullandıklarına da dikkat çekilmektedir (DLT 2006/II: 344). Aynı eserde "yakığı" kelimesi de geçmektedir. Bunun için yakı, "şişkinlik ve şişkinliğe benzeyen şeyler üzerine konulur" denilmektedir (DLT 2006/III: 13).

Türk fıkralarında da dağlama yöntemiyle tedavi şekilleri görülmektedir. Pertev Naili Boratav'ın hazırladığı "Nasreddin Hoca" adlı çalışmada kuduzun dağlama yöntemiyle tedavi edilmeye çalışıldığı görülür. Zamanın güçlü beylerinden biri, askerleri ile Akşehir'in bir köyünde misafir edilirken köyü gezmeye çıkar. Kendisini tebriğe gelen Nasreddin Hoca, ona köyde gezerken eğlenip eğlenmediğini sorunca "mütegallibe" gezerken şahit olduğu bir dizi ısırap verici olayı sıraladıktan sonra çok eğlendiğini söyler. Bunlardan biri de kuduz bir köpek tarafından ısırılan adamların kızgın şişle dağlanmasıdır. Bu olumsuzlukları eğlence olarak nitelendiren beye Hoca'nın cevabı da elbette nükteli olacaktır:

"Lâkin yâhû! Bereket versün ki çabucak 'avdet ettin. Eğer bir hafta daha kalsaydın kudûmun berekâtıyla az daha köyde taş taş üstünde kalmayacakmış." (Boratav 2007: 310-311).

2.15. Kanamanın Durdurulması

Günümüzde kanamanın durdurulması için yaranın üzerine tampon uygulanmaktadır. Geçmişte olduğu gibi bugün de berberler tıraş sırasında kanamalı bölgeye kan taşı sürmektedir. Nasrettin Hoca'ya bağlanarak anlatılan bir fıkrada buna benzer bir uygulama görülmektedir

"Bir gün Hoca'yı bir 'acemî berber tıraş ederken her ustura çaldıkda Hoca'nın başın keser idi. Meğer her kesdiği yere penbe yapışdırur imiş. Hoca ayıtdı: 'Yeter, hey adam! Başımın yarusına sen penbe ekdin; ben de yarusına ketan ekeyim.' demiş." (Boratav 2007: 218).

3. SAĞALTICI NESNELER

Fıkra türü diğer halk anlatılarına göre daha gerçekçi ve kısa anlatılardır. Fıkralarda diğer halk anlatılarında olduğu gibi sihirli ve büyülü nesnelere pek rastlanmaz. Fıkralarda kitap, katran, tuz, bitkiler, sirke, tıraş taşı, pamuk, muska gibi nesnelere sağaltma yapılmaktadır.

3.1. Büyülü Nesnelere

3.1.1. Muska

“Gani Baba” fıkrasında muska yazılarak bir hayvanın sağaltıldığına inanıldığı anlatılmaktadır (Yıldırım 1999: 111-114).

3.2. Günlük Hayatta Kullanılan Nesnelere

3.2.1. Kitap

Nasrettin Hoca’ya bağlanarak anlatılan bir fıkrada, annesi tarafından bir türlü uyutulamayan çocuğun kitap okumaya başlanınca hemen uyuduğu görülmektedir (Boratav 2007: 300-301).

3.2.2. Katran

Dini yönü olduğu kadar akli yönü de olan Nasrettin Hoca, uyuz hastalığının sağaltılmasında katranın kullanılmasını tavsiye eder (Gölpınarlı 1993: 30).

3.2.3. Tuz

“Tuzun Sayesinde Aklımız Denk Oldu” fıkrasında tuzun zararları anlatılmıştır (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 177).

3.2.4. Domates

“Eski Ağıza Yeni Taam”adlı fıkrada domatesin nasır tedavisinde kullanıldığı görülmektedir (Yıldırım 1999: 197).

3.2.5. Sirke

Sirkenin kalp ritmi bozukluğunu sağlattığı bilgisi verilmektedir (Boratav 2007: 227).

3.2.6. Tıraş Taşı (Pamuk)

Bugün berberler, tıraş esnasında oluşan küçük kanamaları durdurmak için “tırâş taşı” kullanırlar. Bu sağaltma yöntemini Nasrettin Hoca fıkrasında da görmekteyiz (Boratav 2007: 218).

Sonuç :

Uzun yıllar Türk milletinin eğlence ihtiyacını karşılayan fıkralar, insanların içinde buldukları sıkıntılı ve buhranlı anlarında onları güldürerek stresten uzaklaştırmıştır. Adı yeni konulmuş olsa da stres, yüzyıllardır insanoğlunun en büyük rahatsızlıklarından biridir. Nasreddin Hoca’nın bir fıkrasında “Ayağımı sıcak tut, başımı serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin derin.” şeklinde yer alan atasözü mahiyetindeki ifade, bu rahatsızlığı hem teşhis etmiş hem de sağaltma şeklini göstermiştir. Nasreddin Hoca, Bektaşî, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi şahsiyetler,

hem toplumu hem de yaşadıkları dönemdeki başta padişah olmak üzere devletin ve toplumun önde gelen kişilerini anlattıkları eğlenceli, nükteli sohbetlerle rahatlatmış ve bu kişilerin teveccühünü kazanmışlardır. Günümüzde de, Cem Yılmaz, Ata Demirer, Beyazıt Öztürk gibi komedyenler, yaptıkları şovlar ve programlarla yüzlerce kişiyi içinde bulunduğu stres ortamından uzaklaştırmaktadır.

Ayrıca incelenen binlerce fıkra metninden çok azında ve küçük kıvrıntılar halinde Türk halkının sağaltma amaçlı kullandığı yöntem ve teknikler görülmektedir. Bu pratikler yüzyılların birikim ve tecrübeleriyle günümüze kadar gelmiş sağaltma yöntemleridir. Fıkralar kısa anlatılar olsalar da diğer halk anlatıları gibi men-sup oldukları milletlerin kültür aktarıcılarıdır. Bu kısa anlatılar, başta halk hekimliği uygulamaları olmak üzere birçok halk bilimi unsurunu yüzyıllardır nesilden nesile aktararak günümüze ulaştırmıştır.

Kaynakça

- Acıpayamlı, Orhan (1969). "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri." Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara C.XXVI. (1-2), 1-9.
- Akçar, Rukiye (2010). İki Osmanlı Nüktedanının (Bekri Mustafa-İncili Çavuş) Fıkraları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Araz, Rıfat (1995). Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Artun, Erman (2009). Türk Halkbilimi. İstanbul: Kitabevi.
- Atnur, Gülhan (2010). "Sibirya'daki Bazı Türk Boylarının Destanlarında Halk Hekimliği Uygulamaları". Bilig (55) 51-70.
- Başar, Zeki (1972). İçtimai Adetlerimiz-İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Bayat, Ali Haydar (1989). "Türk Dünyasında Özellikle Anadolu Tıbbi Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları". Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları,59-82.
- Bayraktar, Zülfikar (2010). Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkraları. İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi.
- Boratav, P. Naili (2007). Nasreddin Hoca. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Dağı, Fahri (2013). Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Durmuş, İlhami (2012). "Türk Kültür Çevresinde Dağlama", Milli Folklor, (95) 114-119.
- Eliade, Mircea (1999). Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri, (çev. İsmet Birkan) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Gökşen, Cengiz (2003). Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1993). Nasreddin Hoca. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Günay, Umay (2008). Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güngör, Erol (1999). Kelâmî Sahada Estetik Yapı Organizasyonu. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kaşgarlı Mahmud (2006). Divânü Lugat-it Türk II-III (çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, H. Hüseyin (1995). Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları. Ankara: Ürün Yayınları.

Roux, Jean-Poul (1998). Türklerin ve Moğolların Eski Dini, (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları.

Roux, Jean-Poul (2005). Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. (çev: Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1992). Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Sakaoğlu, Saim - Ali Berat Alptekin (2009). Nasreddin Hoca. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Şar, Sevgi (1989). "Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü". Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, 221-229.

Şen, Serkan (2007). Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Yıldırım, Dursun (1999). Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları. Ankara: Akçağ Yayınları.

<http://www.sagliksiteiniz.com/uykusuzlugun-nedenleri-ve-tedavisi.html>